

עלה אלוקים

הרב יוסף אנקורי

עלה אלוקים בתרועה ה' בקול שופר (תהילים מז)

ראשי פרקים

מי היא אמו של הקב"ה?

התפילין של הקב"ה

אלוקים - עולה ויורד, האומנם?

א. השורש י. ר. ד.

ב. השורש ע. ל. ה.

מתי יעלה אלוקים על כיסאו?

סיכום - עלה אלוקים

מי היא אמו של הקב"ה?

"צִאֵינָה וּרְאֵינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בְּמֶלֶךְ שְׁלֹמֹה שְׁעֵטְרָה שְׁעֵטְרָה לוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שְׁמֹחַת לְבוֹ" (שיר השירים, פרק ג פסוק יא), כך אומר שלמה המלך.
על דבריו: "בעטרה שעטרה לו אמו" אומר המדרש:

אמר ר' יצחק, חזרתי בכל המקרא, ולא מצאתי שעשתה בת שבע [אמו של שלמה] עטרה לשלמה?! רבי שמעון בר יוחאי שאל את ר' אלעזר ברבי יוסי, אפשר ששמעת מאביך, מהו בעטרה שעטרה לו אמו? א"ל, הן. משל למלך, שהייתה לו בת יחידה, והיה מחבבה ביותר מדי, והיה קורא אותה - בת, לא זו מחבבה עד שקראה - אחותי, ועד שקראה - אמי, כך הקב"ה [המכונה "המלך שלמה" בפסוק הנ"ל], בתחילה קרא לישראל - בת, שנאמר "שְׁמַעֲנֵי בַת וּרְאֵי נְהַטֵּי אֲזַנְךָ וְשִׁכְחֵי עַמְּךָ וּבֵית אֲבִיךָ" (תהלים, פרק מה פסוק יא), לא זו מחבבן עד שקראן - אחותי, שנאמר "...פִּתְחֵי לִי אַחֲתֵי כַעֲתֵי יוֹנְתֵי תַמְתֵּי שְׂרָאשֵׁי נִמְלֵא טַל קַנְצוֹתֵי רְסִיסֵי לִילָה" (שיר השירים, פרק ה פסוק ב), לא זו מחבבן עד שקראן אמי, שנאמר "הִקְשִׁיבוּ אֵלַי עַמִּי וּלְאוֹמֵי אֵלַי הֲאֲזִינוּ כִּי תוֹרָה מֵאֲתֵי תֵצֵא

¹ סייע שי אלבוגן.

ומשפטי לאור עמים ארְגִיעִי¹ (ישעיהו, פרק טז פסוק ד), עמד רשביי ונשקו על ראשו². (שמות רבה, פרשה נב אות ה)

הפסוקים הנ"ל מלמדים אותנו לפי המדרש, שישראל נקראו "בתוי", "אחותוי" ו"אמו" של הקב"ה. לכל שם משמעות מיוחדת המתארת את היחס שבינינו לבין הקב"ה. המשמעות של הכינוי "אמו" היא שאנו גם מסייעים לו כמו שהאם עוזרת לילדיה. הקב"ה צריך וחשובה לו עזרתה של האם.

התפילין של הקב"ה

רעיון דומה מצאנו במצוות התפילין.

הראש³ היה מסדר הברכות עד עוטר ישראל בתפארה, ואז היה מניח

תפילין ומברך עוטר ישראל בתפארה. (שולחן ערוך אורח חיים, סימן כה סעיף ג)

התפילין הם העטרה – הכתר – בהם אנו מתעטרים.

גם הקב"ה מתעטר בעטרה זאת ככתוב בגמרא במסכת ברכות (דף ו ע"א):

אמר רבי אבין בר רב אדא אמר רבי יצחק: **מנין שהקדוש ברוך הוא מניח**

תפילין? - שנאמר "נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו"⁴ (ישעיהו, פרק סב פסוק ח) ... הני

תפילין דמרי עלמא [אלו התפילין של אדון העולם], מה כתיב בהו [מה כתוב

בהם]? אמר ליה: **ומי כעמד ישראל גוי אחד בארץ** (דברי הימים א, פרק יז פסוק כא). ומי

משתבח קודשא בריך הוא בשבחייהו דישראל [וכי משתבח הקב"ה בשבח

של ישראל]? - אין [כן], דכתיב [שכתוב]: **את ה' האמרת היום... וה' האמירך**

היום (דברים, פרק כו פסוקים יז-יח). אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: **אתם**

עשיתוני חטיבה אחת בעולם, ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם; אתם

עשיתוני חטיבה אחת בעולם, שנאמר: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים,

פרק ו פסוקים ד). ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם, שנאמר: **ומי כְעָמַךְ**

?שְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בְּאֶרֶץ. (דברי הימים א, פרק יז פסוק כא)

מהביטוי "אתם עשיתוני" שמופנה כלפי עם ישראל, אפשר ללמוד את הרעיון הנזכר לעיל,

שישראל מסייעים לקב"ה במיוחדות שלהם לעיני אומות העולם.

אלוקים - עולה ויורד, האומנם?

² ועיין רמב"ן על הפסוק "וה' ברך את אברהם בכל" (בראשית כד, א) שמבאר המדרש הזה על דרך האמת.

³ ר' אשר בר' יחיאל מגדולי הפוסקים הראשונים, באשכנז, לפני כ-800 שנה.

א. השורש י. ה. ד.

ישנם מספר פסוקים שבהם מופיע הביטוי **ירידה** ביחס לקב"ה. וכי ישנה **ירידה** אצל הקב"ה? הרי זו הגשמה?

אכן אונקלוס מתרגם את ה**ירידה** במשמעות של **התגלות ה' בעולם** ולא **ירידה** ממש. להלן מספר דוגמאות:

1. בעת בניית מגדל בבל אומר הקב"ה:

הָבָה יִרְדָּה וְנִבְלָה שֵׁם שְׁפָתָם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שִׁפְתֵי רֵעֵהוּ. (בראשית, פרק יא פסוק ז)

ומתרגם אונקלוס:

הבו **נתגלי** ונבלבל תמן לישנהון דלא ישמעון אנש לישן חבריה.

2. לפני הפיכתם של סדום ועמורה אומר הקב"ה:

אֲנִיָּדָה נָא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעְקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי... (בראשית, פרק יח פסוק כא)

ואונקלוס מתרגם:

אתגלי כען ואדון וכו'.

3. אחרי חטא העגל נאמר:

וַיֵּרֶד ה' בְּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה'. (שמות, פרק לד פסוק ה)

ואונקלוס מתרגם:

ואתגלי ה' בעננא וכו'.

ישנן עוד "**ירידות**" בסגנון הזה שמתורגמות כהתגלותו של הקב"ה.

ולעומת כל "**הירידות**" האלה:

4. בהופעת ה' בחלום ליעקב בבאר-שבע לפני **ירידתו** למצרים (בראשית, פרק מו פסוק ד) מתרגם אונקלוס

שלא כמו בתרגום ה"**ירידות**" הקודמות, **ירידה** = **נחיתה**:

אֲנִי אָרֶד עִמָּךְ מִצְרָיִם וְאֶנֶכִי אֶעֱלֶךְ גַּם עִלָּה...

אנא **איחות** [מלשון נחיתה] עמך למצרים ואנא אסקנדך אף אסקא [מלשון נסיקה]...

אנו רואים שבכל הפסוקים הקפיד אונקלוס לתרגם את **ירידת ה'** במשמעות של **התגלות** וכבר הסביר הרמב"ם ב"מורה הנבוכים" שהטעם לכך הוא:

אונקלוס הגר, שלם מאד בלשון העברית והארמית. וכבר שם השתדלותו

בסילוק ההגשמה... והנה תרגם **יָרַד ה'**, **יתגלי ה'**. **וירד ה'**, **ואתגלי ה'**, ולא

אמר **ונחת ה'**. **ארדה נא** ואראה, **אתגלי** כען ואחזי. (נח"א פרק כז)

ועל כך שואל הרמב"ם מדוע כאן בהתגלות ה' ליעקב בדרך למצרים שינה אונקלוס מדרכו ותירגם "**אנכי ארד**" = "**אנא איחות**" ולא תירגם "**אנא אתגלי**"? הרמב"ן בפירושו לתורה, מצטט את שאלת הרמב"ם ומביא כמה תירוצים לשאלה. בהמשך מאמרנו נברר שאלה זאת. תחילה נתבונן בשורש **ע.ל.ה.**

ב. השורש ע. ל. ה.

מאורות התנ"ך

פעמיים בלבד בכל התורה מופיע הביטוי **ויעל** ביחס לקב"ה⁴. בפעם הראשונה הוא מופיע אצל **אברהם אבינו**:

[יְכַל לְדַבֵּר אֶת־וַיַּעַל אֱלֹקִים מֵעַל אַבְרָהָם. (בראשית, פרק יז פסוק כב)]

פסוק זה מופיע אחרי הניסיונות שעברו עליו ושהעלו אותו **מעלה אחרי מעלה** בקרבתו אל האלוקים. כמו שמבואר במדרש שהמילה ניסיון היא מלשון נס:

ויהי אחר הדברים האלה והאלוקים נסה את אברהם, כתיב "נתתה ליראיך נס להתנוסס"^(תהלים ט), ניסיון אחר ניסיון וגידולין אחר גידולין בשביל לנסותן בעולם, בשביל לגדלן בעולם כ"נס" [דגל] הזה של ספינה,^{(בראשית רבה, פרשה נה אות}

א)

גם אצל **יעקב אבינו** נאמר:

[וַיַּעַל מֵעֲלֵיו אֱלֹקִים בְּמָקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵת־וַיִּבֶן יַעֲקֹב מִזְבֵּחַ. (בראשית, פרק לה פסוק יג)]

ביטוי זה נאמר הן אצל **אברהם** והן אצל **יעקב**, בנסיבות שבהן שינוי **שמותיהם**. מתוך שלושת האבות רק **שמותיהם** (ולא שמו של יצחק) שונו, ורק אצלם מופיע הביטוי המיוחד הזה. שינוי שמותיהם של **אברהם ויעקב** מבטא את עלייתם במדרגה רוחנית. **עליה** רוחנית זו **מעלה** גם את הקב"ה כפי שיורחב בהמשך. אצל אברהם ברית המילה, בעקבות שינוי השם מופיעה ההבטחה על הולדת יצחק (בניגוד לישמעאל שנולד **לאברהם**, יצחק נולד **לאברהם**) וברית-עולם שתהיה לו ולזרעו אחריו. גם אצל יעקב אנו מוצאים בנסיבות דומות את שינוי שמו לישראל הבטחה על המשך זרעו:

[כֹּה וְכָה, גוֹי וְקָהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּנּוּ, וּמַלְכִים מִחֲלָצִיד יֵצְאוּ. (בראשית, פרק לה פסוק יא)]

לאחר מכן נולד **בנימין** - היחיד שנולד ל**יעקב** אחרי שנוסף לשמו **ישראל**.

שינוי השם בא אחרי התמודדות נפשית ופיסית קשה ביותר. אצל **אברהם** - אחרי **מלחמת ארבעת המלכים** וקבלת מצוות **ברית המילה**. אצל **יעקב**, אחרי המאבק עם **המלאך של עשיו** ואחרי ההתמודדות עם **חטיפת דינה** ע"י שכס בן חמור. לאחר מאבקים אלו, התפרסם באמצעותם שם ה' בעולם בעוצמה יתרה. שמותיהם החדשים מבטאים את **התעלותם** הרוחנית והרמת קרנם בעולם. וממילא, כיוון שהאבות הם **המרכבה**⁵ הקב"ה **מתעלה** בזכותם ובעזרתם, ולכך נאמר אצלם **"ויעל..."** ביחס לקב"ה.

⁴ בספר שופטים ב, א: "ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים ויאמר **אעלה** אתכם ממצרים ואביא אתכם אל הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם ואמר לא אפר בריתי אתכם לעולם".

שופטים יג, כ: "ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה ויעל מלאך ה' בלהב המזבח ומנוח ואשתו רואים ויפלו על פניהם ארצה".

וביחזקאל יא, כג: "ויעל כבוד ה' מעל תוך העיר ויעמד על ההר אשר מקדם לעיר".

⁵ "ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של מקום" (רש"י בראשית פרק יז). ושמעתי על הפסוק "לְסוֹסְתֵי בְרָכְבֵי פָרְעֹה דְמִיתֵיךְ כְּפִתֵי" (שיר השירים א, ט) שכך אומר ה' (שהוא האיש) על כנסת ישראל (שהיא הרעיה). ולכאורה

א"כ, יתכן שירידתו של יעקב למצרים שהיא תחילת הגלות, מנמיכה את קומתו של יעקב, וממילא גורעת מפרסום שמו של הקב"ה(כביכול הוא יורד) בעולם. זאת, מכיוון שבגלות אין לנו את אותה אפשרות לקדש את שם הקב"ה כמו בארץ ישראל - בה, אנו בני חורין.

מתי יעלה אלוקים על כיסאו?

אנו נוהגים לומר בראש השנה לפני תקיעת שופר את מזמור מ"ז בתהילים - "למנצח לבני קורח מזמור". המזמור בנוי בצורת אשכול, כפי שמשורטט להלן, ומופיעים בו שמותיהם של אברהם ושל יעקב בלבד.

הפרשן אבן עזרא, הגדיר את המזמור כ-"זה המזמור לימות המשיח". על פיו נראה, שהמזמור בנוי לפי התקדמות הגאולה.

בתחילת המזמור (פסוקים ב-א), נקראים אומות העולם להמליך את הקב"ה עליהם. ובהמשכו (פסוקים ד-ה) מובאת הדרך היחידה כיצד אומות העולם יוכלו לקבל את עול מלכותו, שהיא דווקא על ידי הודאה שעם ישראל הוא העם הנבחר, בארץ הנבחרת ובמקום הנבחר "גאון יעקב", שהוא בית המקדש (לפי פירוש מצדות דוד).

הפסוקים הבאים (פסוקים ו-ז) מתארים את התקופה שבה העמים הסכימו לקריאת המשורר והמליכו את הקב"ה על כל הארץ - כפי שהתבקשו - בתרועת שופר ובזמור. ולבסוף (פסוקים ט-י), מסופר לנו על עולם חדש, אחרי שהקב"ה ישב על כיסאו וכל העמים עולים לירושלים מרכז העולם.

הדימוי הוא שלילי, שכן איזו אישה הייתה מוכנה לקבל כינוי "חיבה" שכזה?! אלא, שהכוונה שהסוסה של פרעה השתבחה בכך שהייתה ששה אלי קרב, למרות שהייתה מסכנת את עצמה ומושכת איתה את שאר הסוסים, כך גם כנסת ישראל מפרסמים את שמו של הקב"ה בעולם, ששים להילחם את מלחמות ה' בעולם ומושכים אחריהם את שאר אומות העולם, וזו הכוונה בביטוי דלעיל "מרכבתו של מקום". ומכאן, הסבר לביטוי שאומרים בסליחות "עננו אלוקי המרכבה עננו".

וכדלהלן תהילים מז :

(א) למנצח לבני קרח מזמור

עתיד

(ה) זכור לנו את את גאון יִעֲקֹב אֲשֶׁר אָהַב סֵלָה.	(ד) יְדַבֵּר עַמִּים תַּחֲתֵינוּ וּלְאֲמִים תַּחַת רַגְלֵינוּ.	(ג) כִּי ה' עֲלִיוֹן נוֹרָא מֶלֶךְ גָּדוֹל עַל כָּל הָאָרֶץ.	(ב) כָּל הָעַמִּים תִּקְעוּ כֶּף הַרְיֵעוּ לְאֱלֹקִים בְּקוֹל רָנָה.
--	--	--	--

העתיד הפך
להווה

(ח) כִּי מֶלֶךְ כָּל הָאָרֶץ אֱלֹקִים זָמְרוּ מִשְׁבִּיל.	(ז) זָמְרוּ אֱלֹקִים זָמְרוּ זָמְרוּ לְמַלְכֵנוּ זָמְרוּ.	(ו) עָלָה אֱלֹקִים בְּתִרוּעָה ה' בְּקוֹל שׁוֹפָר.
--	--	---

העתיד
הפך לעבר

(י) נְדִיבֵי עַמִּים נֶאֱסָפוּ עִם אֱלֹקֵי אֲבֹתָם כִּי לְאֱלֹקִים מִגְנֵי אֶרֶץ מִאֲדָנָה.	(ט) מֶלֶךְ אֱלֹקִים עַל גּוֹיִם אֱלֹקִים יָשָׁב עַל כְּסֵא קִדְשׁוֹ.
---	---

סיכום - עלה אלוקים

בראש השנה כשאנו ממליכים את הקב"ה, הוא מתעלה על דינו. הקב"ה תלוי בנו ונעזר על דינו, כמלך המקבל את כוחו מן העם - אין מלך בלי חיילים. וכמו שאומר המדרש - "לא זז מחבבה עד שקראה אמי". הקב"ה קורא לישראל - אמי, אנחנו כביכול אמו של הקב"ה, הוא לא יכול בלעדינו.

המלך תלוי בנתיניו. ללא הנתינים אין משמעות לעובדת היותו מלך. כאשר עם ישראל חי את חייו הלאומיים בארץ ישראל, מתגדל ומתקדש שם ה' בעולם. לכן, לאחר הפסוקים המתארים את המצב הלאומי של ישראל הנמצא במיטבו כשאומות העולם הודו שנבחרנו ונבחרה ארצנו לנו ע"י הקב"ה אז :

יְדַבֵּר עַמִּים תַּחֲתֵינוּ וּלְאֲמִים תַּחַת רַגְלֵינוּ,

זְכֹר לָנוּ אֶת נַחֲלָתְנוּ אֶת גְּאוֹן יַעֲקֹב אֲשֶׁר אָהַב סֵלָה.

או אז מופיע הפסוק :

עָלָה אֱלֹקִים בְּתִרוּעָה ה' בְּקוֹל שׁוֹפָר.